

BISKUPOV OSVRT

IMENOVANJE DON PETRA ČULE MOSTARSKO-DUVANJSKIM BISKUPOM

Uvod

Posljednjih godina u nekoliko se publikacija pisalo, većinom nekritički i bez oslanjanja na arhivsku građu, o imenovanju dr. Petra Čule, svećenika Mostarsko-duvanjske biskupije, mostarsko-duvanjskim biskupom i apostolskim upraviteljem Trebinjsko-mrkanske biskupije. Odluka Svetoga Oca da za novoga biskupa u Mostaru imenuje dijecezanskog svećenika izazvala je ne samo začuđenje među članovima Hercegovačke franjevačke provincije, nego su “svakako bili nezadovoljni izborom novoga biskupa, njima nekako iza leđa”. U tom je poslu - piše fra Robert Jolić - “svoje prste” imao i tadašnji vrhbosanski nadbiskup dr. Ivan Šarić.¹ Oslanjajući se na arhivsku građu, pokušat ćemo rekonstruirati nastojanja oko imenovanja Mišićeva nasljednika kao i samo imenovanje dr. don Petra Čule. Bitke su to i afere koje faktografski oslikavaju povijest jednoga mentaliteta, koji se čudesnom snagom sudbinski povezuju naraštaji udaljeni stotine godina, te upućuju na onu usmjerenost, mentalnu sličnost, otkrivanje onoga izvanvremenskog što ih spaja s povijesnom baštinom, a u čijem se ključu mogu odčitavati i neki nedavni događaji. Nije toliko u pitanju ova ili ona osoba, nego: pripada li ovomu ili onomu redu.

Brige i bitke za Mostar

Prigodom uspostave Biskupske hijerarhije u Bosni i Hercegovini i uspostave Mostarsko-duvanjske bisku-

pije, 1881. godine, Sveta je Stolica odlučila imenovati tadašnjega apostolskog vikara msgr. Paškala Buconjića, mostarsko-duvanjskim biskupom. Pri svršetku svoga 30-godišnjega episkopata, biskup je Paškal predložio Svetoj Stolici za koadjutora trojicu kandidata:

fra Franju Lulića, dalmatinskoga franjevca, generalnoga definitora Reda Manje braće;

fra Špiru Šimića, gimnazijskoga profesora u Mostaru i

fra Davida Nevistića, mostarskoga župnika.²

Nije prošao nijedan od navedenih ni za života ni poslije smrti biskupove.

Biskup je Buconjić umro 8. prosinca 1910. Mostarsko-duvanjska biskupija bila je praktično bez biskupa skoro tri godine, do dolaska, u srpnju 1912., novoga biskupa fra Alojzija Mišića. U međuvremenu, za upražnjene stolice, biskupijom su upravljali msgr. Lazar Lazarević³, svećenik Trebinjske biskupije, kao dijecezanski upravitelj *in rebus spiritualibus*, i fra Radoslav Glavaš, stariji, hercegovački franjevac, *in materialibus*. Osim već spomenute trojice, koje je kao kandidate za svoga nasljednika predložio biskup Buconjić, ili onih kandidata koje je Vladi - na njezin zahtjev - poslao fra Alojzije Mišić, bosanski provincijal, bilo je i onih koji su isticali svoje osobne kandidature caru u Beču, kojemu je, prema posebnoj apostolskoj povlastici, pripadalo pravo imenovanja biskupa u BiH.⁴ Tako se, na priliku, fra Luka Begić (kustod: 1883.-1886.; provincijal: 1895.-1901.) osobno ponudio za mjesto koadju-

¹ R. JOLIĆ, “Fra Radoslav Glavaš (1909.-1945.)”, u: *Hercegovina Franciscana*, 4 /2008, str. 191-242, navod: str. 209.

² P. VRANKIĆ, *Religion und Politik in Bosnien und der Herzegowina (1878-1918)*., Paderborn, 1998., str. 514.

³ Usp. *Da im spomen očuvamo*, Mostar, 2000., str. 179-180.

⁴ Sveta je Stolica 8. lipnja 1881. sklopila s vladom u Beču poseban Ugovor za Bosnu i Hercegovinu. Što se tiče imenovanja biskupa, spomenuti je ugovor predviđao sljedeće: *Il Santo Padre, in base al nuovo ordine di cose stabilitesi nella Bosnia e nella Erzegovina, volendo mostrare piena fiducia e riconoscenza verso Sua Maestà Imperiale e Reale Apostolica che, colla Sua generosità e con i suoi impegni per lo avvenire, contribuisce sì efficacemente al bene ed incremento di quelle Chiese, concede alla stessa Maestà Sua il privilegio di nomina dell'Arcivescovo e dei Vescovi nella Bosnia e nell'Erzegovina. Questo privilegio, del quale peraltro non si farà menzione nella Bolla di erezione della Gerarchia, sarà esercitato da Sua Maestà nella forma e colle regole stabilite per la presentazione alle Sedi Vescovili del suo Impero. Il Santo Padre, nel procedere alla nomina dell'Amministratore Apostolico di Banjaluka, riguardo alla scelta della persona, avrà in*

tora u Mostaru s adresom na cara Franju Josipa I., 3. lipnja 1910.⁵

Po nalogu Zemaljske vlade u Sarajevu fra Alojzije Mišić, provincijal Bosne Srebrene, doputovao je 1910. godine u Mostar da bi od uglednijih članova Provincije pribavio mišljenja o kandidatima prikladnim za biskupa u Mostaru. Tom je prilikom razgovarao s fra Ambrom Miletićem, provincijalom Hercegovačke franjevačke provincije, fra Nikolom Šimovićem i fra Lukom Begićem. O tim susretima, koju godinu kasnije, kad je već bio biskup u Mostaru, fra Alojzije je zabilježio u svojoj *Kronici biskupije* sljedeće: "O. Miletić rekao mi je, ne znam koga bi preporučio. Među nama sada nejma ga. O. Nikola Šimović reče, ako baš treba da bude Hercegovac, preporučio bih O. Dujma Ostojić, ali očekujemo Vas, upre prstom meni. Vas ili nikoga. Pitam dalje, prečasni Vi ste Konsistorialac, Ex Prov. Franj. osim O. Dujma Ostojića, imate još koga drugoga kandidata? Ne odgovori. Šutio. O. Begić Ex Prov. na pitanje, šta on misli, ko bi mogao biti kandidat za biskupa? Što misli i koga predložio? Tamo amo ništa izvjesna ne odgovori mi."⁶

Tri "terne". Provincijal o. Mišić predložio je, 1910. godine, austro-ugarskoj vladi devetoricu franjevaca, od kojih četiri hercegovačka, za koadjutora biskupu Buconjiću:

fra Nikolu Šimovića, bivšega provincijala (71 godina);

fra Domina Ostojića, širokobriješkog gvardijana (47);

fra Špiru Šimića, gimnazijskog profesora u Mostaru (42);

fra Pacifika Matijevića, širokobriješkog profesora (39).

Od bosanskih franjevaca predložio je ovu petoricu:

fra Anđela Franjića, fojničkoga gvardijana;

fra Daniela Bana, bivšega provincijala, podhumskog župnika (kod Konjica);

fra Anđela Ćurića, bivšega provincijala;

fra Grgu Došena, toliškoga gvardijana;

fra Miju Batinića, franjevačkoga povjesničara.⁷

Nije predložen, kao što je vidljivo, kao kandidat ni jedan svjetovni svećenik ni iz hercegovačkih biskupija, ni iz vrhbosanske ili banjalučke dijeceze.

Imenovanje msgr. Lazara Lazarevića, od 1907. generalnog vikara hercegovačkih biskupija, za kaptularnoga vikara u Mostaru, izazvalo je među ocima franjevcima bojazan da bi novi biskup u Mostaru mogao postati jedan od dijecezanskih svećenika. Kakvo je duhovno ozračje vladalo među Manjom braćom u BiH, donekle nam svjedoči i pismo, koje je 19. srpnja 1911. fra Alojzije Mišić, tada provincijal Bosne Srebrene, uputio biskupu fra Marijanu Markoviću, apostolskomu administratoru u Banjoj Luci. Ovo pismo, koje baca određeno svjetlo na kasnije događaje i pomaže nam da ih bolje razumijemo, donosimo u doslovnu prijepisu. Latinske izraze prevodimo u zagradi, ostavljajući neke pogreške iz izvornika. Pismo glasi:

"Presvjetli gospodine!

Bio sam na vladi, tude mi jedan od najvećih reče, Provincijalu! Red franjevaca u opasnosti je, da izgubi za franjevce mostarsku biskupsku stolicu. Nadbiskupu uspjehlo je za rukom proporučiti Lazarevića za Mostar kano biskupa. Nunciatura zagovara to imenovanje i pogibelj je da bi ga franjevcima mogli privremeno naturit, a onda *praecedens* (=prvi slučaj) bio, time osigurativrat popovima *stallum* (=sjedište) Mostara.

Rekli su mi u vladi, da to nebi bila sreća za Hercegovinu, a nesreća franjevcima opća. Savjetovali su mi, da franjevci trebaju učinit sve, da si osiguraju Mostar; dva lakše bore se, nego jedan sam kano Vaša presvjetlost sada. Rekli su mi treba učinit na Delegata⁸ informaciju i djelovat na Bastiena, da piše u Rim i reče Lazarević je star, nije za toga u opće, i tim olahkša položaj oporbe Lazarević da ne dojde.

Meni je sam delegat rekao, da Lazarević nije za mjesto Upravitelja, a još manje za Biskupa. Neznam kako je to sada na jednom promjenuo se. Dapače mi je rekao Delegat ovo: Lazarevića ukorio sam radi ovoga i onoga, pa je Lazarević htjeo dimisionirat (=dati ostavku), ali rekao sam mu 'ostani do imenovanja novog Biskupa'.

Presvjetli! Pošto je Vaš ugled velik kod Delegata, to Vi upotrebite molim Vas sgodu, te odvrnite Delegata, da ne preporučuje Lazarevića. Ja mislim, Bogu se molit, našu s. stvar zastupat, prava naša čuvat, svakoga štovat i uvažavat, ne vrijedjat nikoga, za svoje radit i branit, Bog će nas blagoslovit i biti u pomoć. Nikom zla ne mislimo, samo svoje čuvamo i branimo. Ovako su mi i Vladi potvrdili i kazali.

considerazione i desideri che saranno manifestati da Sua Maestà l'Imperatore. E. LORA, *Enchiridion dei Concordati. Due secoli di storia dei rapporti Chiesa-Stato*, Bologna, 2003., str. 452-453.

⁵ Usp. P. VRANKIĆ, *nav. dj.*, str. 514-515.

⁶ A. MIŠIĆ, *Kronika biskupije*, str. 1. Objavljeno u: *Da im spomen očuvamo*, Mostar, 2000., str. 51.

⁷ P. VRANKIĆ, *nav. dj.*, str. 514, bilj. 1.

⁸ Delegat, kojega u svom pismu spominje fra Alojzije Mišić, jest dom Pierre Bastien, belgijski benediktinac, urednik *Acta Apostolicae Sedis*, profesor na kolegiju sv. Anzelma u Rimu, apostolski delegat u Bosni 1910.-1914. O njemu više u: "Nadbiskup Stadler i Sveta Stolica", u zborniku: *Josip Stadler. Život i djelo*, Sarajevo, 1999., str. 109-128.

Kako rekoh, kod Delegata puno možete Vi i upotri-
bit spretno sada sgodu usmenog kano Patron i *primus
filius Ordinis in utraque Provia* (=zaštitnik i prvi sin
Reda u obadvije Provincije) poradite svom snagom.

Ja bih učinio kod Delegata sam to, ali valjda je ljut,
što sam ja Vama piso (sigurno misli na mene) pa ne-
dolazi nam u Residenciju, a šteta: Puno sam mogo sa-
znat. Molim Vas biće medju Vama usmeno razgovora
a pisma Vašem na Delegata, Vi znate već kako ćete. Vi
imate u tom Bogu hvala vele iskustva, učinite sve da ga
uvjerite i sumlju otjerate, nek misli da ja nijesam.

Ja moram Vama sve javljat što se dogadja važna. Vi
ste daleko. Ako neću ja sa izvora javljat Vam što je i

kako je, tko će onda? Vi morate znati kano *primus Pa-
ter et filius Proviae* (=kao prvi Otac i sin Provincije) a
i Biskup sve da onda prema tomu radite.

Gledajte uvjerit ga da misli da ja nijesam. Neprili-
ka! Ja sam moro učinit da Vi znate pa što bilo. Dužnost
je moja to Vama sve reći. Kako sam Vam piso, Nadbi-
skup oko Pittnera⁹ često sada obilazi, a i Jezuite lete
njemu i kazuju mu da oni nijesu proti njemu. Ovo mi
je Pittner sam rekao.

Vidite kako sve upotrebljavaju na svoju korist.

Štuje pozdravlja i prosi sv. blagoslov

Sarajevo, 19. VII. 1911.

FAMišić.¹⁰

U spomenutom pismu provincijal Mišić, prije nego
što je imenovan mostarskim biskupom kao kandidat
austro-ugarske vlade, piše biskupu fra Marijanu Mar-
koviću kako su mu savjetovali "da franjevci trebaju
učinit sve, da si osiguraju Mostar; dva lakše bore se
nego jedan", tj. mostarski i banjalučki biskupi franjev-
ci. Tko ga je tako savjetovao, ne reče. Kako je on po-
vjerenu mu misiju od Svete Stolice u Mostaru shvaćao
u odnosu na prava dijecezanskoga klera, vidjet će se iz
nekih kasnijih isprava.

S druge strane, vrhbosanski je nadbiskup msgr. Josip
Stadler, metropolita, također svojim ugledom nastojao
preporučiti da se za koadjutora staromu i nemoćnomu
biskupu Buconjiću postavi pomoćni vrhbosanski bi-
skup dr. Ivan Šarić.¹¹ Međutim, austro-ugarska vlada,
zbog političkih nesuglasica s nadbiskupom Stadlerom,
kao kandidata predložila je provincijala Bosne Srebre-
ne fra Alojzija Mišića, kojega je Sveti Otac imenovao
14. veljače 1912., a carski je dekret izdan 5. ožujka
1912. O tome izvješćuje biskup Mišić. Nakon što se
vratio iz misije u Hercegovini, sastao se s predstavnici-
ma Zemaljske vlade u Sarajevu, gdje im je predložio
neka imena iz Bosne. U *Kronici* piše:

"Baron Benko reče na ovo, to je bilo onda, ja imam
sada novu missiju. Vlada hoće da Vas predloži za bi-
skupa u Mostar. Iz razgovora dalje neću da navodim,
samo to, kako sam reko, ako baš hoćete da me pre-
dložite za biskupa, predložite me za Banjaluku. Starac
biskup Marković traži Coadjutora, mene zove i nudi.
Ja sam iz krajeva Banjaluke. Onamo sam se i rodio u
onoj biskupiji 14. godina ko tajnik biskupa i gen. vi-
kar, župnik u Bihaću 9. godina, guardijan na Petrićev-
cu 7. godina bio. Život tako rećuć u Banjaluci proveo.

Onamo sve znam i svi me znaju. Za Hercegovinu sam
homo novus (=nepoznat). Nije koristilo. Hoće pa hoće.
Privolio i ja. *In Nomine Domini!* (= u ime Božje!).

U Hercegovini se razmahalo. Moj predšasnik pres.
+o. Paško Buconjić biskup umro 8. XII. 1910. *Sedis
vacantia* (=upražnjenje stolice) biskupije traje u treću
godinu. Administrator *in spiritualibus* za biskup. Mo-
star-Trebinje od preuzv. g. Nadbiskupa Metropolitae
Dr. Stadler naimenovan Monsig. Don Lazar Lazarević
consist., *in temporalibus* za ekonomu naimenovan o.
Rade Glavaš franjevac.

Dvije stranke. O. franjevci traže rodenoga Her-
cegovca franj. sekularani (!) kler trebinjske biskupije
traže posebno za se biskupa, kandidat im (*potius suus*
- /=radije svoj/) Monsig. Don Angjelo Glavinić. Kan-
didaturu trebinjaca podupire Excel. Dr. Stadler, ali
da bi došo za biskupa Monsig. Stjepan Hadrović gen.
vikar u Sarajevu. Ovo razumiju trebinjci pa se izvr-
nu proti jer nije njihov. Za Mostar, da postane biskup
predlaže i radi svom snagom Dr. Stadler osobu svoga
pomoć. biskupa Dr. Šarić.

Franjevci ko većina klera u biskupiji Mostar, traže
kako je već rečeno franjevca Hercegovca. Neslažu se u
kandidaturi. Puno kandidata. Jedni hoće O. Glavaša
Radoslava, mali broj; drugi O. Luju Bubala; mislilo se i
na O. Leona Dr. Petrovića, na O. Luku Begić, ozbiljno
dalmatinac Vuković uplivan kod Vlade radio je za O.
Franu Lulića gen. def. franj. u Rimu rodnom dalmati-
naca (!); jedni za O. Davida Nevisitić. Bilo ih je još.
Da sam ja došo u Banjaluku mjesto mene jedan Her-
cegovac u Mostar, to bi bila moja želja. *Deus disponit*
(=Bog određuje)! Stoga i molitva nužna je kad se bi-
skup traži!¹²

⁹ Karlo barun Pitner, odjelni predstojnik za bogoštovlje u Zemaljskoj vladi u Sarajevu.

¹⁰ Pismo se nalazi u posebnom svežnju raznih pisama, izvornih i prijepisa, crkvenih osoba (nadbiskupa Stadlera, delegata Bastiena, biskupa Markovića, provincijala Mišića itd.) u razdoblju od 1907. do 1913. u Arhivu Biskupskoga ordinarijata u Mostaru.

¹¹ Usp. Z. GRIJAK, *Politička djelatnost vrhbosanskoga nadbiskupa Josipa Stadlera*, Zagreb, 2001., str. 463-464.

¹² A. MIŠIĆ, *Kronika biskupije*, I., str. 2.

**MOLITVE I KANDIDATURE
OKO MIŠIĆEVA NASLJEDNIKA**

Kandidati za biskupa, 1936. godine: U knjizi Pa-
vla Knezovića o dr. fra Leonu Petroviću nalazimo po-
datak u spisima Provincije da je taj ugledni hercegova-
čki franjevac bio predložen kao kandidat za biskupa,
“nakon smrti biskupa Mišića”. Nije razvidno tko ga
je predložio: Provincijska uprava ili biskup Mišić, ili
dogovorno. Knezović naime bilježi: “Nakon smrti bi-
skupa Alojza Mišića kao kandidati su bili 13. I. 1936.
predloženi:

“1. Otac doktor teologije Leon Petrović, bivši pro-
fesor teologije, sadašnji konzistorijalac biskupov;

2. Otac doktor teologije David Zrno, bivši profesor
teologije, provincijski povjerenik u Sjedinjenim Ame-
ričkim Državama, i

3. Otac doktor teologije Dominik Mandić, bivši
provincijalni ministar, bivši profesor teologije...”¹³

Tri godine kasnije, 1939., u novoj “terni” ostalo je
samo ime navedeno pod brojem 3.

Fra Leo Petrović u to je vrijeme objavio svoj glaso-
viti članak o “Popovima glagoljašima”,¹⁴ prava novost
od strane jednoga duhovnog sina Asiškoga patrijarha!
Mogao je na toj studiji raditi od 1934. godine kada je
imenovan generalnim vikarom. Tada se pod članak
potpisao punim imenom i prezimenom. A već tri go-
dine kasnije, kada je u mostarskoj *Kršćanskoj obitelji*
objavio nekoliko takvih prikaza o glagoljašima, potpi-
sao se pseudonimom G.G.¹⁵ Zašto je došlo do te pro-
mjene? U svakom slučaju, fra Leo se više ne spominje
kao *episcopabilis*.

Kandidati za biskupa, 1937. godine. Biskup Aloj-
zije Mišić slavio je 25. obljetnicu svoga biskupskog re-
đenja.¹⁶ Iako poodmakao u dobi, bilo mu je 78 godina,
sam je upravljao hercegovačkim biskupijama. Nije imao
ni pomoćnoga biskupa ni biskupa koadjutora s pravom
nasljedstva. Uvidjevši da su mjesnomu Ordinariju sna-
ge na izmaku, a sluteći da novi mostarsko-duvanjski
biskup ne bi bio jedan od domaće Manje braće, članovi
Kapitula Hercegovačke franjevačke provincije uputi-
li su biskupu Mišiću 1. svibnja 1937. memorandum u
kojem mu čestitaju njegov biskupski jubilej i traže od
njega da se još za života pobrine za svoga nasljedni-
ka.¹⁷ Ovaj je dokument značajan iz više razloga. U pr-
vom redu, zanimljiv je način na koji domaći redovnici
promatraju izbor i imenovanje biskupa. Oni na stolicu
mostarsko-duvanjskih biskupa gledaju kao na neku vr-
stu “dinastije”, baštine koja pripada Franjevačkom redu,
koju *zakonito* može preuzeti ili je naslijediti samo jedan
od njezinih članova. U spomenutom memorandumu
članovi Kapitula pišu: *Sedam je vijekova Hercegovina
franjevačka. Franjevci su natopili svojim znojem i mu-
čeničkom krvi ove zemlje; sačuvali su Hrvatstvo i Kato-
ličanstvo Hercegovine. I Vi ste, Preuzvišeni, sin velikog
franjevačkog reda; i u Vama je sveti franjevački duh, pa
Vas najusrdnije molimo, da ne dopustite, da se taj franje-
vački duh u Hercegovini ne umanji i ne okrnji.*

150 kandidata - kogagod smatrate vrijednim! Potpi-
sani franjevci upozoravaju biskupa Mišića da je blizu
ratifikacija konkordata između Kraljevine Jugoslavije
i Svete Stolice, kojim je predviđeno da svaki biskup u
roku od mjesec dana predloži Svetoj Stolici tri kan-
didata za upražnjenu biskupiju.¹⁸ Stoga bi se, prema

¹³ P. KNEZOVIĆ, *Leo Petrović prvi hercegovački franjevac doktor znanosti*, Mostar, 2008., str. 58-59: “1. P. Dr. Th. Leonem Petrović, ex. Prof. Teol. Actualem cons. Eppi. 2. P. Dr Th. David Zrno, ex prof. Theol., Comm. Prov. in U.S.A., i 3. P. Dr Th. Dominicum Mandić ex-Min. Prov., ex prof. The...”; izvornik u: SP. Sv. 113, f. 95.

¹⁴ L. PETROVIĆ, *Popovi glagoljaši*, Napretkov kalendar za 1936. godinu, Sarajevo, 1935., str. 86-95.

¹⁵ G. G. “Popovi glagoljaši”, u: *Kršćanska obitelj*, Mostar, 2/1939., str. 52-53; 4/1939., str. 120-121; 5/1939., str. 146-148; 6/1939., str. 178-179. (fra Leo Petroviću krsno je ime GrGo).

¹⁶ Fra Alojzije Mišić imenovan je mostarsko-duvanjskim biskupom 14. veljače, a zaređen za biskupa 18. lipnja 1912. u Rimu.

¹⁷ Memorandum su potpisali: fra Petar Grabić, generalni vizitator i predsjednik Kapitula; fra Mate Čuturić, provincijal; fra Eugen Tomić, kustod; fra Viktor Nuić, fra Rade Vukšić, fra Klement Dokić i fra Marijan Zubac definatori provincije; fra Grga Vasiljević, fra Anto Jelavić, fra Paško Martinac, fra Fabijan Paponja, fra Oton Knezović, fra Dominik Mandić, fra Valentin Zovko članovi Kapitula, te fra Petar Sesar, tajnik Provincije. Original u: ABOM, posebni spisi biskupa Mišića.

¹⁸ Konkordat između Svete Stolice i Kraljevine Jugoslavije potpisan je 25. lipnja 1935., ali nikada nije bio ratificiran. Što se tiče imenovanja biskupa, članak 3. predvidio je sljedeći postupak: *In caso di vacanza di una sede arcivescovile o vescovile, ognuno dei vescovi delle diocesi iugoslave presenterà, nel termine di un mese, una lista di candidati idonei alla Santa Sede, la quale prenderà in speciale considerazione i candidati proposti dai vescovi della Provincia ecclesiastica in cui questa vacanza è verificata. Prima di procedere alla nomina degli arcivescovi e vescovi diocesani, come pure dei coadiutori con diritto di successione, la Santa Sede interrogherà confidenzialmente il Governo iugoslavo, per sapere se contro il candidato sussistono delle obiezioni di carattere politico generale. I nomi dei candidati saranno tenuti segreti fino alla pubblicazione ufficiale. Allo scopo di provvedere prontamente alle vacanze delle diocesi il Governo risponderà il più presto possibile a suddetta interrogazione. Se entro il termine di 30 giorni questa risposta non è stata data, la Santa Sede avrà il diritto di ritenere di potere senz'altro procedere alla pubblicazione della nomina.* Iako konkordat, kako rekosmo, nikada nije ratificiran, Sveta se Stolica prilikom imenovanja biskupa pridržavala citirane odredbe. E. LORA, *Enchiridion dei Concordati. Due secoli di storia dei rapporti Chiesa-Stato*, Bologna, 2003., str. 889.

njihovu mišljenju, veoma lako moglo dogoditi, ako one ne bi još za života osigurao nasljednika-franjevca, da uopće franjevac ne zasjedne na katedru mostarskih biskupa, te zaključuju da bi to bilo “sudbonosno za katolički, franjevački i hrvatski duh, napredak i budućnost naše drage Hercegovine.” Na kraju memoranduma predlažu: “Imate pred Vama 150 franjevac svećenika u Hercegovini. Birajte kogagod smatrate vrijednim da bude nasljednikom vaše časne Osobe. Vašom odlukom i izborom kojega hercegovačkog franjevca za Vašega koadjutora, ispunit ćete najveću želju i riješiti najsudbonosniji problem franjevac ove Provincije i svoga hrvatskog katoličkog naroda u Hercegovini. Dobro, koje bi iz toga slijedilo, uz ostale uspomene Vašega rada, bilo bi jedan od najljepših spomenika Vaše ljubavi prema herceg. franj. Provinciji i hrvatskom katoličkom narodu u Hercegovini.”¹⁹

Biskup je Mišić, prema dostupnim dokumentima, pokrenuo pitanje imenovanja biskupa koadjutora svršetkom 1938. godine za vrijeme svoga boravka u Rimu. Iz Splita je otputovao 15. listopada u Rim, a 21. listopada primio ga je u Castel Gandolfu u audijenciju papa Pio XI. U Rimu se sastao i s prefektom Kongregacije za širenje vjere, kardinalom Pietrom Fumasonijem Biondijem.²⁰ U razgovoru je pokrenuo i pitanje imenovanja biskupa koadjutora, a o spomenutom susretu u *Kronici biskupije* kratko je zapisao: “Bio sam kod kardinala Fumassoni (!) Biondi. Dobar čovjek. Jednostavan. Izložio sam mu prilike u Biskupiji. Govorio o coadjutoru. Usvojio i veli predložiti u trojki.”²¹

Kandidati za biskupa, 1939. godine. Malo više od godine dana nakon rimskoga pohoda, biskup je Mišić 4. studenoga 1939. sastavio tzv. ternu ili “trojku” i o njoj obavijestio apostolskoga nuncija Felicija u Beogradu.²² Istu je “trojku” ponio i u Rim te je predao prefektu Kongregacije za širenje vjere. U svojoj je *Kronici*, u zabilježbi od 14. studenoga 1939., zapisao: “Uz ovo sa Propagandom htjeo sam pokrenuti naimenovanje coadjutorom. Ostario sam. Nužda je. Drugo novi ako bi g. Bog dao i došo, treba ga uvesti i uputiti jer nije

lako bez vježbe kormilariti ladju Biskupije. Izneo sam tri kandidata. Prvo nego sam stvar predao cardinalu Propagande, prestavku da pročita na uvid dao sam Nunciju Dr. Hector Felice u Beogradu.”²³

Spomenuta terna, koju je biskup sastavio na latinskom, sadrži imena i kratak životopis, popis služba i karakteristike trojice kandidata, prema njegovu mišljenju, prikladnih za biskupstvo. Sva tri predložena kandidata članovi su Hercegovačke franjevačke provincije.

1. Fra *Vendelin Vasilj*, rođen 24. svibnja 1909. u Međugorju, 31 mu godina. Gimnaziju završio na Širokom Brijegu, a filozofsko-teološki studij u Mostaru. U Parizu je postigao doktorat iz kanonskoga prava 1935., a nakon povratka u Hercegovinu bio je profesor na Franjevačkoj teologiji u Mostaru, od 1937. tajnik biskupa Alojzija Mišića, promicatelj Katoličke akcije i urednik časopisa *Kršćanska obitelj*.

2. Fra *Dominik Mandić*, rođen 2. prosinca 1889. na Širokom Brijegu, 50 mu godina. Gimnaziju završio u Mostaru, a filozofsko-teološki studij započeo u Mostaru i završio u Fribourgu, gdje je 1914. postigao doktorat iz teologije. Obnašao službu katehete na Gimnaziji u Mostaru od 1916. do 1927., provincijala Hercegovačke franjevačke provincije od 1928. do 1934. i direktora Franjevačke gimnazije na Širokom Brijegu od 1934. do 1939. Na Generalnom kapitulatu Reda 3. lipnja 1939. izabran je za generalnog definitora

3. Fra *Bonicije Rupčić*, rođen 16. kolovoza 1910. na Hardomilju, župa Humac, 30 mu godina. Gimnaziju je završio na Širokom Brijegu, a filozofsko-teološki studij u Mostaru, Beču i Breslavu, gdje je postigao doktorat iz kanonskoga prava 1937. godine. Nakon povratka u Provinciju obnašao je službu profesora kanonskoga prava i moralne teologije u Mostaru.²⁴

Ono što na prvi pogled začuđuje nije toliko izostanak kandidata iz redova hercegovačkih biskupijskih svećenika, kojih je u to vrijeme bilo oko trideset u dvjema biskupijama,²⁵ koliko imena za koja se odlučio blagopokojni biskup Mišić. Ne može se tvrditi da

¹⁹ Cio tekst memoranduma objavljen u: M. PERIĆ, *Hercegovačka afera*, Mostar, 2002., str. 357-358.

²⁰ Pietro Fumasoni Biondi (1872.-1960.), od 1933. do 1960. kardinal prefekt Kongregacije za širenje vjere.

²¹ A. MIŠIĆ, *Kronika biskupije*, str. 289.

²² Ettore Felici (1881.-1951.) imenovan 20. travnja 1938. apostolskim nuncijem u Kraljevini Jugoslaviji. Otišao iz Beograda, 29. svibnja 1941., boravio u Zavodu sv. Jeronima od 2. lipnja 1941. do kraja 1942. Vodi se kao nuncij u Jugoslaviji do 15. siječnja 1946., kad je imenovan msgr. Patrick Hurley *Reggente della Nunziatura*. Vidi “Papino priznanje svjetovnih država”, u: *Vatikan i Dubrovnik* (ur. Ž. Puljić), Dubrovnik, 1994., str. 61-79., navod na str. 78.

²³ A. MIŠIĆ, *Kronika biskupije*, str. 300.

²⁴ ABOM, posebni spisi biskupa Mišića.

²⁵ Biskupijski svećenici u studenome 1939. - mostarsko-duvanjski: 1. A. Bakula, 2. N. Bošnjak, 3. S. Bošnjak, 4. A. Buconjić, 5. S. Čotić, 6. A. Čule, 7. P. Čule, 8. M. Iličić, 9. N. Jurić, 10. P. Leventić, 11. A. Majić, st., 12. A. Majić ml., 13. M. Nuić, 14. C. Radišić, 15. I. Rezo, 16. A. Romić, 17. Ilija Tomas, 18. I. Tomas, 19. J. Vrdoljak, 20. J. Zovko, 21. M. Zovko, 22. A. Zrno; i trebinjski: 23. S. Batinović, 24. M. Krešić, 25. Đ. Maslač, 26. M. Papac, 27. V. Putica, 28. I. Raguž, 29. I. Rajić, 30. M. Vujnović.

među hercegovačkim franjevcima nije bilo prikladnih kandidata za biskupstvo, ali u najmanju ruku zbunjuje izbor dvojice 30-godišnjaka, koji su jedva navršili kanonsku dob, predviđenu Pio-Benediktovim *Zakonom* (kan. 331, § 2). Zašto kandidate mlade ko kap?

Numerus clausus. U ovo vrijeme pada i odluka biskupa Mišića, koja na prvi pogled ne ulazi u našu temu, ali je s njom tijesno povezana, da se ograniči broj hercegovačkih kandidata u travničkom sjemeništu. Naime, kad se stao povećavati broj kandidata u sjemeništu, biskup je Mišić 1939. godine uputio ravnateljstvu sjemeništa pismo, u kojem određuje: "Bilo je vremena i razdoblja, kada je broj kandidata u oba Sjemeništa za biskupiju Mostar-Duvno-Trebinje bio toli nizak, da nije mogao udovoljavati duhovnim potrebama biskupije. Obstoynosti su se obrnule i biskupija Mostar došla je u položaj, Bogu hvala - broj je kandidata takav da tekućim duhovnim potrebama odgovara. Radi ovoga", piše nadalje biskup, "Ordinarijat biskupije Mostar, obzirom što je broj 33 gimnazijalca za biskupije Mostar-Duvno-Trebinje dovoljan za njene duhovne potrebe ... izjavljuje svoju odluku: Prečasno Ravnateljstvo, za potrebe biskupije Mostar-Duvno-Trebinje odsada pa ubuduće ne primajte više preko 33 kandidata gimnazijalca. Kod broja 33 gimnazijalca dječaka za Mostar-Duvno-Trebinje neka ostanu".²⁶ Iako je Biskupija primala od Kongregacije za širenje vjere potporu *pro clero saeculari*, biskup je odlučio zadržati *status quo*.

Dijecezanski kler. Međutim, ni dijecezansko svećenstvo nije bilo prekriženih ruku. Svećenici su slali svoje delegate da se o biskupovu nasljedniku interesiraju na Apostolskoj nuncijaturi u Beogradu. Don Jozo Zovko, pišući o svome bratu don Marku, iznosi sljedeće: "Kako se u vrijeme biskupovanja Mišića zapazalo, da ni bliža ni daljna budućnost svjetovnog klera u Hercegovini nije izvjesna ni ružičasta: Dr. P. Čule, koji se onda brinuo za podmladak svjetovnog klera, rekao je, da je biskup Mišić stavio 'numerus clausus' sjemenaraca, koji mogu unići u sjemenište. Koliko se sjećam, onda je Čule rekao, da ih može unići u I. raz. samo 7. (...). Radi toga među nama svećenicima pala je odluka da se ode Nunciju u Beogradu. Ne da se tuži Mišića, koji je već onda bio starac, nego da mu se naše stanje izloži, i da se ima to pitanje u vidu u budućnosti. Don Marko mi je kazivao: 'Za prvi posjet Nunciju

bili smo odregjeni Don Marijan Vujnović i ja. Zakazali sastanak u Klepcima, odakle ćemo krenuti u Beograd. Ujutro ja osvanuo sa velikom boli u kuku (išijas), da se nisam mogao ni maknuti. Išao sâm don Marijan. Kasnije smo išli: jednom ja, Don Ilija Tomas, don Mitar Papac. Pa kasnije opet ja i Don Andrija Majić (stariji). Nuncij nas je uvijek lijepo primao i slušao naša izlaganja. Kad mu se reklo, da je biskup Mišić stavio *Numerus clausus*, začudio se, uspalio se i stao se skoro prijetiti. Ta su putovanja bila tamo oko g. 1935. Tada je bio nuncij Felici".²⁷ Nije bio organičen broj - "numerus clausus" samo tada, 1935. i 1939. Znamo iz arhiva da je još 1922. godine vrijedio "numerus clausus", dva učenika po razredu!²⁸

O tome pohodu Nuncijaturi kratku vijest daje i msgr. Andrija Majić u svojim *Uspomenama*,²⁹ ne naznačujući godine. Ne govori, razumije se, o kandidatima.

Požurnica kod Generala Reda. Uvidjevši da vrijeme odmiče, a da Sveta Stolica još ne poduzima ništa da mu dodijeli koadjutora, biskup je Mišić pokušao preko Generala Reda posredovati kod pojedinih kardinala, kako bi se udovoljilo njegovoj želji i imenovalo fra Vendelina Vasilja za njegova nasljednika ili nekoga drugog s liste koju je on predao Kongregaciji za širenje vjere. Biskup je opširnim pismom na latinskom jeziku, od 28. lipnja 1940., zamolio Generala³⁰ da urgira kod kardinala pročelnika Kongregacije za širenje vjere. Biskup između ostaloga piše (prevodimo):

"Predavši u ruke uzoritoga gospodina kardinala Fumasonija molbu za koadjutora, vratio sam se kući. Kratko nakon toga od uzoritoga kardinala Fumasonija Biondija na molbu primih odgovor, kojim mi javlja: Uskoro se treba Vašoj molbi udovoljiti!

Pročitavši vijest, ispunjen radošću, očekivao sam događaj. Ali to se, ukratko, evo već odviše produžuje. Što više! - sa sigurne strane imam provjerenu vijest: Nadbiskup sarajevski Šarić, uz pomoć otaca isusovaca, pokreću sve kamenje da za Mostarsku dijecezu ne dođe Koadjutor iz Franjevačkoga reda nego da dođe neki svjetovni svećenik.

Što javljam nije rekla-kazala nego istinito i utemeljeno, izvor odakle imam ovu obavijest sa svake je strane istinit i dokumentima potvrđen.

Molim Prečasnoga Oca da se svojim velikim utjecajem i respektabilnim ugledom kao stjegonoša i gla-

²⁶ ABOM, br. 788/1939. Opširnije u: M. PERIĆ, *Hercegovačka afera*, str. 107-108.

²⁷ J. ZOVKO, *Uspomene i sjećanja*, I., Lujan, 1970.-1973., str. 102. Napomena: godine 1935. nuncij je bio E. Pellegrinetti, a E. Felici nuncij je od 1938. nadalje.

²⁸ Biskupski ordinarijat šalje župnom uredu u Drinovcima pismo, br. 913/1922., od 24. srpnja iste godine, tumačeći: "Nije mogo biti primljen (M. M.) u sjemenište, jer nema mjesta, pošto od naše biskupije samo dva učenika primaju se a ta mjesta već su popunjena".

²⁹ Usp. A. MAJIĆ, *Uspomene i sjećanja moja*, Studenci, 1974., str. 60.

³⁰ General Reda Manje braće od 1933. do 1944. bio je fra Leonardo Bello.

va goleme i velike obitelji franjevačke, vrlo zaslužne u Crkvi i za Crkvu, na Propagandi kod kardinala Fumasonija Biondija, nadbiskupa Constantinija,³¹ s najvećom intervencijom i s pomoću uzoritoga kardinala Salottija,³² s obzirom na imenovanje koadjutorom biskupom O. Vendelina dr. Vasilja, založi najvećim mogućim ugledom i djelatno, i to što prije, inače pogibelj! Nadam se da će Prečasni zbog dobra Reda učiniti sve moguće i nemoguće. Molim informaciju o učinjenom. Već unaprijed zahvaljujem!”³³ Iz kasnijega pisma fra Dominika Mandića vidjet će se da je General intervenirao za kandidate, ali nije bilo rezultata.

Slučaj fra Jerke Borasa, 1940. Jedno pismo, koje je u prosincu 1940. fra Jerko Boras uputio biskupu Mišiću, ilustrira na svoj način kako se tih godina vodila kampanja među hercegovačkom Manjom braćom za nasljednika biskupa Mišića. Vjerojatno su i imena, koja je biskup Mišić predložio Kongregaciji za širenje vjere, iako su trebala ostati tajna, procurila u javnost. Tako fra Jerko, nekadašnji biskupov tajnik, konzistorijalac i generalni vikar Mostarsko-duvanjske biskupije, imajući vjerojatno u vidu mladost i nedostatno iskustvo nekih kandidata piše: “Moguće da Vi i ne znate, da iza Vaših leđa već od prije, a sada još življe, nekolicina njih rukama i nogama rade i to čak nedopuštenim sredstvima, između kojih ima ih sigurno koji ne znadu naprav kršćanskih kolinaca, niti znadu naprav Gospe pozdraviti pred pukom, pa sigurno dvojim da li pravo znadu i djete (!) krstiti, ipak tamo i amo sve pripravljene šamce za sebe imaju da čim skorije zasjednu iza Vas na biskupsku stolicu i jedva čekaju kad će duša iz Vas izaći. Stoga Vas sinovski molim za dobro

sv. Vjere, Crkve, našeg reda, naroda i Vaše biskupije, da odmah potezom pera zamolite Sv. Oca, da neodgodivo, još za Vas živih, naimenuje Vama pomoćnog biskupa *cum jure successionis*, koji po Vašem zreloom sudu i nepristranosti pronađete, da će znati, moći i htjeti po primjeru Vašem voditi stado Kristovo i ravnati biskupijom, te biti dostojni Vaš nasljednik u ovoj biskupiji.”³⁴

U prvom dijelu pisma sam fra Jerko moli biskupa da mu očinski oprost ako ga je u čemu ožalostio i uvrijedio. Da je između njih dvojice bilo osobnih nesuglasica, o tome nam svjedoči i sam biskup Mišić u svojoj *Kronici*. Fra Jerko je iznio pred Nuncija neke pisane pritužbe na biskupa Mišića,³⁵ na pr. da Biskupija nema Vijeće koje bi po odredbi *kan.* 1520 trebalo upravljati crkvenim dobrima. Načelniku Ministarstva vjera poslao je spomenuti fra Jerko prijavu da je njegov predšasnik nepotrebno otvorio dva radna mjesta na Biskupskom ordinarijatu u Mostaru, tj. postavio za službenike dr. fra Leona Petrovića i dr. don Petra Čulu. Stoga se biskup Mišić uputio 21. siječnja 1929. u Beograd, gdje se susreo s msgr. Pellegrinettijem i fra Augustinom Čičićem, načelnikom Ministarstva vjera, kako bi u osobnom razgovoru izgladio nesporazume.³⁶ O spomenutim optužbama i postupku fra Jerke Borasa biskup je ostavio poduži opis u *Kronici*,³⁷ osobito kao “pouku svojoj braći nasljednicima”, što ovdje ispuštamo.

Druga požurnica kod Generala Reda, 1941. Biskup je Mišić pisao po drugi put Generalu Reda fra Leonardu Bellu, 29. lipnja 1941. U pismu na latinskom stoji, među ostalim: Molim, i to vrlo žarko, Prečasno-

³¹ Celso Costantini (1876.-1958.), tajnik Kongregacije za širenje vjere (1935.-1953.), kardinal apostolski kancelar (1954.-1958.).

³² Carlo Salotti (1870.-1947.), tajnik Kongregacije za širenje vjere (1930.-1935.), kardinal od 1935., prefekt Kongregacije obreda (1938.-1947.).

³³ Pismo biskupa MIŠIĆA Generalu Reda, od 28. lipnja 1940. ABOM, posebni spisi biskupa Mišića. Izvornik: “Consignato ad manus Emin. Dno Cardinali Fumassoni (!) supplicatori postulato pro Coadjutore domum redieram. Brevi post hoc ab Eminentis. Cardinali Fumassoni (!) Biondi ad postulatum responsum acceperam, quo mihi notificat: - Brevi in tempore Tuo supplici postulato satisfaciendum venit. –

Gaudio repletus lecto de nuntio eventum expectabam. Illud brevi ecce iam in ultro longum vertitur. Plus adhuc: - de certa parte verificatum nuntium habeo, Arhieppus de Sarajevo Šarić, sibi adjuvantibus PP. Jesuitis, omnem lapidem movent ne pro dioecesi Mostar Coadjutor ex ordine franciscanorum sed certus sacerdos saecularis ut veniat.

Quae defero non fama sed vera ac fundata sunt, nam de fonte unde informationem habeo omni de parte vera sunt documentis firmata inveniuntur.

Rogo Rendissimam Paternitatem ut suo magno influxu ac respectabili auctoritate qua antesignanus ac caput grandis magnaue familiae franciscanae, meritissimae in Ecclesia et pro Ecclesia, in Propaganda apud Cardinalem Fumassoni (!) Biondi, Arhiepp. Constatini, adhibita maxima interventione ac adjutorio Eminentis. Cardinalis Salotti pro denominatione in Coadjutorem Eppum P. Vendelinum dr. Vasilj, maxima qua pollet auctoritate, activitate interveniat et quam primum, alias periculum! Spero ob bonum ordinis Rendissimum facturum omnia possibilia ac impossibilia. Rogo informationem de actione. Iam in antecessum gratiae!”

³⁴ Pismo fra JERKE BORASA biskupu Mišiću, datirano u Vitini, 26. prosinca 1940.: ABOM, posebni spisi biskupa Mišića.

³⁵ Ermenegildo Pellegrinetti (1876.-1943.) od 1922. do 1937. nuncij u Kraljevini Jugoslaviji, imenovan kardinalom 1937.

³⁶ O ovim događajima piše i biskup ČULE u svojoj *Autobiografiji*, str. 6: “Fra Jerko Boras pisao je u Beograd načelniku ministarstva, da nove sile u kancelariji nisu potrebne. Načelnik je bio fra Augustin Čičić, mezimac biskupa Mišića, dok je Mišić bio provincijal u Bosni. Razumljivo, da prigovor Borasov nije bio prihvaćen.”

³⁷ A. MIŠIĆ, *Kronika biskupije*, str. 141-142.

ga Oca da prema svomu velikom i snažnom utjecaju kod Propagande, kod uzoritoga gospodina kardinala Salottija, poradi da jedan ili drugi, koje sam predložio, bude imenovan biskupom pomoćnikom. Ili, ako treba, da iznova predložim drugoga prihvatljiva iz Reda. Uzoriti kardinal Biondi Fumasoni dobar je, uzoriti kardinal Salotti vrlo moćan i čovjek velika utjecaja i auktoriteta. Vaša Prečasna Osoba spretnošću i ugledom i utjecajem vrijedi i može mnogo, vjerujem ako se spremi, sile uvježba, Gospodin ne će uskratiti uspjeha, jer se radi za Boga i sv. katoličku stvar vrlo dobrom i svetom nakanom, radi se za Boga i slavu Božju.³⁸

Zalaganje fra Dominika Mandića, 1941. Nakon nekoliko pokušaja da sam General poluči kod Svete Stolice određeni ishod, biskup je Mišić u jednom pismu od 28. listopada 1941., upućenu fra Dominiku Mandiću, generalnomu definatoru Reda i jednomu od svojih kandidata, zamolio naslovnika da se zauzme kod Generala Reda da "stvar" bude što prije riješena. U svom odgovoru u prosincu 1941. fra Dominik piše: "Preč. O. Generalu saopćio sam Vaše primjedbe i želje. Kaže da je on sve učinio, što je mogao. I bilo je, veli, sve na najboljem putu, dok nije prispio u Rim N. iz ___ (u izvorniku se ne spominje ime ni osobe ni mjesta) koncem prošle godine. On je protiv svojim obećanjima unio zabunu u stvar. U to je došao rat i sve što je poslije slijedilo. Fratri su iz Hrvatske bili mnogo tužni i nastalo je nepovoljno stanje. A kako izgleda Sv. Stolica je usto obustavila sve slične postupke do konca rata.³⁹ Čini se, da čeka jasnu i sigurnu trajnu situaciju. Ne bi htjeli da se prenagle i stvore neprilike s ljudima u neizvjesnoj sutrašnjici. Stvar bi s mrtve tačke mogao pokrenuti jedino Papinski izaslanik opat Marcone. Trebalo bi ga pripraviti i za stvar zagrijati. Ovo sve, naravno, samo za Vas i u najvećoj diskreciji. Molimo

se Dobroti Božjoj, da sve uredi, kako će biti na veću slavu Božju, dobro duša i našega dragog naroda."⁴⁰

Ne znamo tko je onaj "N. iz ___", koji je potkraj 1940. godine došao u Rim i, mimo svojih "obećanja", "unio zabunu u stvar". Nije preostalo drugo nego Papina izaslanika u Zagrebu "pripraviti i za stvar zagrijati". Kako je to "pripravljavanje i zagrijavanje" teklo i je li ga uopće bilo, ne znamo. Međutim, znamo da su "stvari" išle drukčije.

ČULINO IMENOVANJE ZA KAPITULARNOG VIKARA

Prema odredbi *Zakonika* iz 1917. redovnici nisu mogli, bez ovlaštenja Svete Stolice, biti promaknuti na dostojanstva, službe ili nadarbine koje su nespojive s redovničkim staležom.⁴¹ Iako spomenuta odredba ne nabraja taksativno koje su to službe nespojive s redovničkim staležom, kanonsko-pravna znanost jednostavno smatra da se redovnicima, bez prethodna oprosta Svete Stolice, ne mogu povjeriti službe generalnoga vikara, oficijala (sudskog vikara), kapitularnoga vikara i biskupijskih savjetnika (*consultores dioecisani*), kao i kanonikati u stolnim i zbornim kaptolima.⁴² Dapače, što se tiče biskupijskih savjetnika ili konzultora, tako je zaključila Komisija za autentično tumačenje *Zakonika* u svom autentičnom objašnjenju kan. 423, od 29. siječnja 1931., objavljenom u službenom glasilu Svete Stolice *Acta Apostolicae Sedis*.⁴³

Mostarsko-duvanjska i Trebinjsko-mrkanska biskupija imala je u trenutku smrti biskupa Alojzija Mišića tri konzultora - dr. don Petra Čulu, fra Borisa Ilovaču i dr. fra Leona Petrovića - iako je *Zakonik* iz 1917. predviđao najmanje četiri konzultora u biskupijama s malim brojem svećenika.⁴⁴ Spomenuta dva redovnika nisu imala

³⁸ Pismo biskupa Mišića generalu Reda na Petrovdan, 29. lipnja 1941.: "Rogo et quam instantissime Rendissimam Paternitatem pro Suo magno et valido influxu apud Propagandam apud Eminentissimum Dnum Cardinalem Salotti agat ut unus alterusve (!) a me propositorum in Eppum adjutorem denominatur. Vel si novo placet alium acceptabilem de Ordine ut proponerem. Eminentissimus Cardinalis Biondi Fumassoni (!) est bonus, Eminentissimus Cardinalis Salotti est valde potens ac homo magni influxus et auctoritatis. Tua autem Rendis. Pesona dexteritate ac auctoritate influxuque multum valet ac potest, credo si comparaverit, vires exercuerit, Dnus successum non denegabit, nam pro Deo et s. cathol. re optima ac sancta intentione quid est agitur, pro Deo et Dei gloria adlaboratur". Kopija u: ABOM, posebni spisi biskupa Mišića.

³⁹ B. PANDŽIĆ, *Hercegovački franjevci*, Mostar-Zagreb, 2001., str. 212, donosi pismo fra Krešimira Pandžića, provincijala Hercegovačke franjevačke provincije, upućeno fra Dominiku Mandiću, gdje on kaže da su mu rekli da prazne biskupske stolice ne će biti popunjene do završetka ratnih sukoba. Tako Provincijal u spomenutom pismu piše: "Na 3. VI. meni je rekao delegat da je imenovanje Čulino imalo biti objelodanjeno u Osservatore 2. VI., Šimrakovo 3. VI. ... Poglavnik nije primio na znanje radi neobičnog postupka, jer prije vlada nije nikako bila o kandidatima konzultirana. Meni su 30. V. tvrdili da im je intimirano da stolice neće biti popunjene do konca rata."

⁴⁰ Pismo fra Dominika Mandića, od 2. prosinca 1941., biskupu Mišiću: ABOM, posebni spisi biskupa Mišića.

⁴¹ Kan. 626 §1: *Religiosus nequit, sine Sedis Apostolicae auctoritate, ad dignitates, officia aut beneficia promoveri, quae cum statu religioso componi non possint.*

⁴² Usp. A. CRNICA, *Kanonsko pravo Katoličke Crkve*, sv. 2., Šibenik, 1941., str. 184.

⁴³ Pitanje: *An sub nomine Sacerdotes, de quibus in canone 423, veniant etiam Religiosi vel Religiosi saecularizati.* R. Negative, AAS 23(1931) 110.

⁴⁴ Kan. 425 §1.: *Consultores dioecisani numero sint saltem sex; in dioecesibus ubi pauci sint sacerdotes, saltem quatuor.*

ni potrebna dopuštenja od Svete Stolice, niti je ono ikada od nje i zatraženo, te, pravno gledajući, nisu ni mogli primiti službu konzultora.⁴⁵ Prema tomu, kako navodi i dekret Kongregacije za širenje vjere od 10. travnja 1942. kojim je don Petar Čule potvrđen za kapitularnoga vikara,⁴⁶ pravo postavljanja kapitularnoga vikara, prema odredbi kan. 432 § 2., pripadalo je Metropoliti. Stoga je msgr. dr. Ivan Šarić, nadbiskup vrhbosanski, 28. ožujka 1942. imenovao dr. don Petra Čulu kapitularnim vikarom, a Kongregacija za širenje vjere to imenovanje potvrdila gore navedenim dekretom od 10. travnja 1942.

Pismo oca Borisa Ilovače od 16. travnja 1942. Samo imenovanje don Petra Čule za kapitularnog vikara nije proteklo bez prigovora otaca franjevaca. O tijeku sjednice Zbora konzultora, koju je 28. ožujka 1942. sazvao msgr. Ivan Šarić, i o svemu što se na njoj raspravljalo fra Boris je u jednom dopisu, od 16. travnja 1942., izvijestio Kongregaciju za širenje vjere. U navedenom pismu fra Boris ne propušta izraziti žaljenje zbog Šarićevih riječi i postupaka prilikom imenovanja kapitularnoga vikara, koji su, prema njegovu mišljenju, u suprotnosti sa zakonskim odredbama, kao i zbog kršenja "povijesnih prava i povlastica Fratara". Na početku spomenute sjednice nadbiskup je Šarić, kako stoji u dopisu, obavijestio konzultore da je došao u Mostar radi dva razloga: prvo, da bi predvodio Misu zadušnicu za pokojnoga biskupa i, drugo, da bi, kao metropolita, imenovao kapitularnoga vikara. Budući da dvojica franjevaca nisu imala ni aktivno ni pasivno pravo glasa, za kapitularnog je vikara, kako *in spiritualibus* tako *in materialibus*, imenovao don Petra Čulu. Nakon toga čina nastao je tajac!

O. Ilovača piše: "Nastalu šutnju prekinuo je metropolita dr. I. Šarić pitajući: 'Ako tko ima što reći, slobodno mu je govoriti.'"

"Ja, niže potpisani, uzeh riječ i rekoh: Kroz 20 godina surađivao sam s pokojnim Biskupom i često govorio: - svaki od braće ima samo jednu godinu novicijata, ja sam imao dvadeset i jednu - jednu u pravom novicijatu, dvadeset ovdje kod Preuzvišenoga, jer je bio čovjek svet, čovjek apostolski, pravi sin sv. Franje, patrijarha asiškoga. Kako je on živio, tako su morali živjeti i svi u njegovu okruženju, također i njegovi ukućani. Nisam nikada odbio rad, nego sam davao svega sebe i sve svoje sile za Boga, za katoličku religiju, za dobro biskupije i katoličkoga naroda. Ovo je bila naša predaja kroz pet i više stoljeća u ovim pokrajinama, gdje smo radili, gdje

smo mučeni, gdje su moji očevi radili, i katoličku vjeru očuvali. Da oni nisu ovdje radili, ne biste ni Vi, Preuzvišeni, bili ono što jeste, niti bih ja bio što jesam.

Stoga iz svega srca i duše svoje žalim zbog Vaših riječi koje ste izrekli meni i momu sudruhu dr. Leonu Petroviću - a po nama svim ocima franjevcima.

Crkva je Katolička na ovoj zemlji umjesto Boga. Bog je najmilosrdniji Otac svima, tako da je Katolička Crkva majka svima. Ne tebi majka, meni maćeha. Takvo je moje mišljenje o Crkvi, to je pravo i opće mišljenje.

Preuzvišeni zna: u ovoj misiji i biskupiji radi 186 svećenika franjevačkih, nasuprot 22 svjetovna svećenika; tko bi pametan odbio tako velik broj odličnih suradnika uskraćujući im sva prava, i cijelu biskupiju stavio na leđa 22 osobe!?"

O. Ilovača dalje piše da je na to preuzvišeni Šarić reagirao: "da sam ja sentimentalniji i da sam ga napao." "Ja sam rekao: Što učinih, učinih. Imate Rim, ako niste zadovoljni".

I nastavlja pišući u Rim: "Izvrješćujem Sv. Kongregaciju za širenje vjere o tijeku sjednice s preuzvišenim Nadbiskupom iz Sarajeva i ovo primjećujem: pokojni preuzvišeni biskup uvijek je imao pred očima mir između svjetovnoga klera i otaca franjevaca. Kroz tri deset godina vladao je ovaj mir, bratska sloga i natjecanje u radu za slavu Božju i za katoličku vjeru.

Nadbiskup dr. Šarić odmah je poslije njegove smrti, kršeći povijesna prava i privilegije fratara (*transgrediendo(!) historica iura et privilegia Fratrum*), posijao neslogu i nered u biskupiji, nemajući pred očima prilike u dijecezi ne uzimajući u obzir prevelik broj katoličkoga naroda od 195.000 duša u 63 župe i premalen broj svjetovnoga klera 22 osobe.

Žetva je velika, radnika mnogo, a on odbija radnike. Je li to smisao Krista i Gospodnje nauke!?", pita se prvi suradnik blagopokojnoga Mišića.

- Prekinut ćemo zakratko o. Ilovaču u njegovu izvješću. Kako se mnogopoštovani fra Boris, zaista zaslužan za 20-godišnje djelovanje u Mostaru, nikada nije upitao da je za vrijeme 30-godišnjega episkopata biskupa Buconjića (1881.-1910.) zaređeno samo 5 svećenika Mostarsko-duvanjske biskupije, a 85 svećenika Hercegovačke provincije (plus ona 3 u god. 1911.), zatim za 30-godišnjega episkopata biskupa Mišića (1912.-1942.) mostarsko-duvanjskih novoređenika 27, a franjevačkih 160?⁴⁷ Dakle za 61 godinu franjevačkih

⁴⁵ U Arhivu Biskupskog ordinarijata u Mostaru nismo uspjeli pronaći ni jedan dokument kojim bi se od Svete Stolice tražila dispensa za imenovanje dr. fra Leona Petrovića generalnim vikarom i biskupijskim savjetnikom ili fra Borisa Ilovače biskupijskim savjetnikom.

⁴⁶ Latinski tekst dekreta i njegov hrvatski prijevod objavljeni su i u *Katoličkom Tjedniku*, od 10. IV. 1942.

⁴⁷ Moguće da je bio koji ređenik više. Do ovoga se broja došlo čitajući: *Liber Ordinationum* na Ordinarijatu i *Šematizme* iz: 1892., 1903., 1933., 1939., 1975., 1977.

biskupa u Mostarsko-duvanjskoj biskupiji 32 zaređena dijecezanska svećenika (svake druge godine po jedan misnik!), a u istom razdoblju 248 provincijskih svećenika? Gotovo osam puta više! Jesu li biskupi franjevci izvršili svoju crkvenu i biskupsku dužnost u odgoju i podizanju svjetovnoga klera ove biskupije kako je to očekivala Sveta Stolica? Neka se iznova pročitaju one stranice na kojima su opisana samo neka odbijanja kandidata svjetovnoga klera jednoga biskupa, i anti-crkveni *numerus clausus* drugoga!⁴⁸ U istom periodu od 30 aktivnih godina (1942-1980.- isključujući zatvor i zatočeništvo od 1948. do 1958.) za uprave biskupa Petra Čule zaređeno je za hercegovačke biskupije 76 dijecezanskih svećenika, od toga 62 za Mostarsko-duvanjsku! A da se Crkva ne odriče pomoći redovnika, nego cijeni njihov rad, stalna je praksa tomu očit dokaz! Pa i prema Dekretu *Romanis Pontificibus* iz 1975. godine Sveta Stolica dopušta ocima franjevcima pravo da pastoriziraju polovicu vjernika u Mostarsko-duvanjskoj biskupiji!

U pismu Propagandi vlč. o. Ilovača nastavlja: “Čudom se čudim i kao ilustraciju navodim sljedeći primjer: Prije 12 godina imala je Mostarska biskupija sedam bogoslova u centralnom sjemeništu u Sarajevu. Na Božić došlo je Sjemenište čestitati Nadbiskupu Božić. U govoru bogoslovima Nadbiskup je rekao da o mostarskim bogoslovima njihov biskup ne vodi nikakvu brigu, da ih on (Nadbiskup) mora hraniti i odijevati. Sve je to daleko daleko od istine, jer je pokojnik vrlo spremno sve troškove podmirivao za svoje bogoslove.

Pokojni biskup, želeći mir i bratsku slogu, praštajući mu sve, pisao mu je da se tako svećenici ne odgajaju, nego ako ima što protiv njega, neka piše njemu ili Rimu. Poslije toga sve je palo u zaborav,” piše o. Ilovača.

- Opet kratko molimo riječ: Ovo uopće ne odgovara istini što izvjestitelj Propagandi piše. Prepiska iz 1930. godine dokumentacijski je objavljena prije četiri godine.⁴⁹ Istina je ono što je Nadbiskup govorio.

“Nadbiskup dr. Ivan Šarić - nastavlja o. Ilovača - imenujući kapitularnoga vikara otvoreno je radio protiv propisa kanona *Zakonika kanonskoga prava*.

Zbor biskupijskih konzultora zamjenjuje katedralni kaptol (*kan.* 427). Pri upražnjenosti stolice uprava se biskupije predaje Zboru konzultora (*kan.* 431 §1), koji mora u roku od osam dana izabrati kapitularnoga vikara (*kan.* 432 §1). To je pravo konzultora, premda nisu bila četvorica, nigdje u *Kodeksu* nije ograničeno, kao što se nigdje u *Kodeksu* ne traži za valjanost da konzultori budu iz svjetovnoga klera. Uostalom, pokojni je biskup svakoga godišta slao Svetoj Stolici izvještaj o konzultorima, i nikada o toj nezakonitosti nije bio u tome opomenut,⁵⁰ završava svoje izvješće fra Boris Ilovača.

- Kongregacija za širenje vjere nije odgovorila na spomenuto pismo, nego je u svom dopisu od 10. travnja 1942., kojim je potvrdila don Petra Čulu za kapitularnoga vikara, zaključila kako je pravo imenovanja kapitularnoga vikara pripadalo metropolitima, koji je djelovao u skladu sa zakonskim odredbama. Da se radilo o kršenju zakonskih propisa, kako to o. Ilovača navodi, a nakon njega neki ponavljaju,⁵¹ mjerodavna Kongregacija ne bi potvrdila Čulin izbor, nego bi Zboru savjetnika vratila uskraćeno pravo ili sama na drugi način providjela.

ČULINO IMENOVANJE ZA BISKUPA

Papa Pio XII. imenovao je 15. travnja 1942. don Petra Čulu, dotadašnjega tek 5-dnevnoga kapitularnog vikara, novim mostarsko-duvanjskim biskupom.⁵² Na prvi pogled može nam se učiniti ishitrenim način na koji je Sveta Stolica pristupila imenovanju novoga biskupa u Mostaru, imajući u vidu da postupak oko imenovanja obično traje oko godinu dana. To nas navodi na zaključak da je imenovanje već otprije bilo pripremljeno na mjerodavnim instancijama u Rimu. Vjerojatno su, kako i sam Čule navodi,⁵³ na Kongregaciji za širenje vjere odustali od namjere da biskupu Mišiću još za života daju biskupa koadjutora *cum iure successionis*, čekajući da biskupska stolica ostane prazna, kako bi, bez otezanja, objavili njegov izbor i imenovanje. Sam vremenski razmak između izbora 15. travnja, Čulina pristanka 16. svibnja i objavljivanja imenovanja 2. lipnja u *L'Osservatore Romano*, može se

⁴⁸ M. PERIĆ, *Hercegovačka afera*, str. 89-92, 108.

⁴⁹ D. KUTLEŠA, “Don Ante Zrno”, u: *Svjedoci vjere i rodoljublja*, Mostar, 2005., str. 534-537.

⁵⁰ Prijepis dopisa koji je na latinskom fra Boris Ilovača uputio Kongregaciji za širenje vjere: ABOM, posebni spisi biskupa Mišića.

⁵¹ Tako dr. fra Bazilije Pandžić piše: “Premda su pravnici iz Rima tvrdili da je to Šarićevo imenovanje protupravno i savjetovali fra Leona da prosvjeduje protiv izbora, fra Leon nije ništa htio činiti, uvjeren da će Kongregacija iz dostavljenih isprava to zaključiti, ako to nije tako sve prije dogovoreno.” B. PANDŽIĆ, *Hercegovački franjevci*, str. 212.

⁵² Taj se datum nalazi na papinskoj buli. Latinski izvornik i hrvatski prijevod objavljeni su u *Vrhbosni*, 9-10/1942., str. 198-199. Stoga, netočno piše fra Robert Jolić kada kaže da je 2. lipnja 1942. godine Petar Čule imenovan biskupom. Naime, toga je nadnevka službeno objavljeno njegovo imenovanje u poluslužbenom glasilu Svete Stolice *L'Osservatore Romano*.

⁵³ P. ČULE, *Autobiografija*, str. 10.

objasniti ratnim prilikama i poteškoćama u komuniciranju između Svete Stolice, papinskoga legata Marconea i novoimenovanog biskupa.

O onome što je prethodilo imenovanju, o samom imenovanju i nekim čestitkama nakon toga, piše biskup u *Kronici biskupije*: “Dne 26. III. 1942. umro naglo preuz. biskup O. Alojzije Mišić u 83. godini života, u 60. godini misništva, u 30. godini biskupovanja. Na 25. III. redio svećenike u franj. crkvi. Ujutro 26. III. bio sasvim zdrav. Poslije sv. mise malo se prošetao po dvorištu i vratio oko 9 sati u kuću. Zatvorio se u sobu. Kucano više puta, ali nije davao glasa. Oko 13 sati silom vrata otvorena. Biskup nađen na stolici za stolom mrtav. Taman pisao okružnicu vjernicima. O. fra Boris Ilovača podijelio mu *sub condicione* odriješenje i zadnju pomast. Bio je četvrtak. - U subotu u 13 sati dne 28. III. došao iz Sarajeva nadbiskup Dr. Ivan Šarić. On taj isti dan navečer imenovao kapitularnim vikarom i ekonomom biskupije Dr. Petra Čulu, konzultora biskupije. To je pravo njemu pripadalo, jer smo bili samo trojica konzultora a ne četvorica kako Kodeks propisuje (Dr. Petar Čule, Dr. fra Leo Petrović i O. fra Boris Ilovača) i što navedena dvojica franjevac (Dr. Petrović i O. Ilovača) nisu bili u crkvenom smislu konzultori, jer nisu imali dispense Sv. Stolice, a redovnici bez te dispense ne mogu biti konzultori.

Pogreb i zadušnice za +biskupa Mišića bile su na Cvjetnu nedjelju 29. III. 1942. Zadušnice služio sâm metropolita dr. Ivan Šarić. On držao i govor u crkvi. Također i herceg. provincijal O. dr. Krešimir Pandžić govorio u crkvi. - Tijelo pok. biskupa prevezeno na stanicu i otale vlakom za Petrićevac kod Banjaluke, gdje je bio pokop. Na stanici govorili kapit. vikar dr. Petar Čule i bos. provincijal, O. dr. fra Anđeo Kaić. U sprovodu sudjelovali uz brojno svećenstvo i građanstvo također i talijanska i hrvatska vojska. Otrpatili tijelo pok. biskupa do Petrićevca: O. fra Boris Ilovača, tajnik O. dr. fra Vendelin Vasilj i mostarski gvardijan O. dr. fra Vencel Kosir.

Kapitularni Vikar dr. Petar Čule dobio na 13. V. 1942. brzojav od Papina Legata u Zagrebu, benediktinskog Opata Josipa Ramira Marcone, da odmah dođe u Zagreb. Kapitularni Vikar dr. Čule držao je na 15. V. (Spasovdan) svečanu misu prigodom Papina jubileja (25 godina biskupovanja) i odmah poslije mise krenuo u Zagreb, kamo je stigao u subotu 16. V. 1942. (...).

Na 4. VI. poslije Tijelovske procesije, koja je vrlo lijepa bila, dobio sam preporučeno pismo od Legata

preuzv. Marcone, da je moje imenovanje za biskupa publicirano u “Osservatore Romano” od 2. VI. 1942. (tiskano i izdano 1. VI. navečer). Nisam o tome htio govoriti. Ali 6. VI. u subotu došli OO. franjevci na čestitanje. Oni saznali iz pisma, što ga je Ministarstvo bogoštovlja razaslalo svim župnicima u biskupiji, da sam ja naimenovan biskupom, ali da Hrvatska Vlada toga ne prima do znanja jer da ona o tom ne samo nije bila konzultirana nego ni prethodno obaviještena. Ali ta se stvar s vladom brzo uredila.”⁵⁴

“Čestitka” uoči biskupskoga ređenja. Ne može se ovdje ne spomenuti i uvlačenje naroda - “Hercegovačkih Hrvata katolika” - u ovo Papino imenovanje. Neposredno prije ređenja don Petra Čule za biskupa u crkvi sv. Petra i Pavla u Mostaru na blagdan sv. Franje Asiškoga, 4. listopada 1942., sarajevski nadbiskup msgr. Ivan Šarić, glavni posvetitelj, primio je pismo iz Mostara, a kopija je poslana i nadbiskupu zagrebačkomu msgr. Alojziju Stepincu, suposvetitelju.

Ne donosimo, razumije se cijelo pismo, nego samo posljednje retke:

“Znate li Vi, da nije bilo Franjevaca u našim krajevima, da Vi a svakako bosanski biskupi ne samo da ne bi bili biskupi nego niti katolici ni Hrvati ni oni ni pređi im. Osim toga Vi sve to vrlo dobro znate, samo Vam đavao i novac zasinili razum da upropastite kat. Crkvu.

Daje Vam se na vrijeme na znanje ispred 160tisuća herc. katolika, ako se samo usudite prieći granicu grada Mostara i Hercegovine u svrhu posvete novog biskupa, neka znate da će biti svašta. Bit će krvi, a lako i mesa pa da je na Vama papina kruna. Bit će krvi i mesa kada vidimo koji vas motivi vode: novac, đavao, i tiranija nad nejačim. I drugome svakome tko se u tu svrhu - svrhu posvećenja - usudi ovamo prieći, isto će se dogoditi, pa kud puče da puče. (...).

Ne treba da Vas toliko interesira tko je ovo pisao, nego se samo progledajte kakvi ste i neka znate na vrijeme što Vas čeka ako se samo ovamo pomolite.

Svakako ga je pisao bolji katol. od Vas. Za dom spremni!

Potpis poništen, a glasi:

Hercegovački Hrvati katolici.

Da je gornji prijepis vjeran originalu svjedoči:

Sarajevo 2. listopada 1942. Zec - Baškarad, nadb. tajnik⁵⁵

M. P.

⁵⁴ P. ČULE, *Kronika biskupije*, I., str. 319-320.

⁵⁵ Usp. M. PERIĆ, *Hercegovačka afera*, str. 112.

U biskupskom je ređenju sudjelovao i benediktinski opat Ramiro Marcone, Papin delegat u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Ređenje sasvim uredno prošlo. Ali je križni hercegovački slučaj biskupa Petra Čule toga dana otpočeo. I “događanje naroda” preko raznih “misija dobre volje” također!

BISKUP ČULE I FRA RADOŠLAV GLAVAŠ

Mr. Jolić svoj je opsežni članak posvetio prouci lika i djela hercegovačkoga franjevca dr. Radoslava Glavaša, mlađega, koji je rođen u Drinovcima 1909., školovao se u Širokom Brijegu kao sjemeništara Provincije, okarakteriziran da ima “nešto mušičavosti i pritajene ponositosti”,⁵⁶ dokumentira o. Jolić. Bogosloviju je studirao u Mostaru i Lilleu, zaređen u Francuskoj 1933., vratio se u Hercegovinu 1934. Godinu dana bio kapelan na Širokom Brijegu, te od 1935. studirao na Filozofskom fakultetu u Zagrebu do 1939. Prve je godine boravio na Kaptolu kod franjevac, ali već 1936. godine poglavari iz Zagreba javili u Hercegovinu da ga ne mogu primiti sljedeće akademske godine, i to bez obrazloženja. Hercegovački provincijal ponovno zamolio i ponovno je bio primljen. Doznalo se da “ga je bilo stid nositi redovničku tonzuru”, da se kasno vraća po noći, što je protivno samostanskim statutima, “čak iza ponoći”,⁵⁷ te 1938. g. poglavari po drugi put pišu da ga ne mogu više držati u samostanu. Tako je posljednju godinu proboravio u franjevačkom samostanu u Jastrebarskom. Diplomirao je 1939. Želio je odmah nastaviti i doktorat, ali su poglavari drukčije odredili. Doktorirao je 1942. na književnom djelu don Jakova Čuke, tj. Čedomila Jakše.⁵⁸ Mjesec dana nakon uspostave NDH, 10. svibnja 1941., dr. Mile Budak, ministar bogoštovlja i nastave, piše dr. fra Krešimiru Pandžiću, hercegovačkom provincijalu: “Velečasni gospodin fra. Andrija Radoslav Glavaš, potreban je hitno Ministarstvu bogoštovlja i nastave u Zagrebu. Molim Vas, da ga u tu svrhu izvolite po mogućnosti

odmah staviti na raspolaganje istom ministarstvu”. Nakon pet dana razmišljanja provincijal je odgovorio potvrdno.⁵⁹ Kroz sve vrijeme svoje nove službe boravio je u onom istom franjevačkom samostanu na Kaptolu odakle je bio dva puta otpušten za vrijeme studija.

U vezi s držanjem fra Radoslava Glavaša u odnosu na biskupsko imenovanje dr. Petra Čule, fra Robert Jolić ističe ovu misao: “Nema, dakako, nikakve dvojbe da je Glavaševa želja bila da nasljednikom biskupa Mišića bude imenovan franjevac.”⁶⁰ Odakle Jolić zna Glavaševu “želju”? Stav Provincije? Gore smo iznijeli neke dokumente koji govore da je bilo nešto više od običnih želja. Zašto ne bi bila istina ono što o ocu Glavašu piše biskup Čule u vezi s imenovanjem novoga biskupa u Mostaru? Uostalom puno je stvari u vezi s imenovanjem biskup Čule mogao doznati i iz usta hrvatskih ministara koji su se navraćali na Ordinarijat i bili biskupovi gosti. Od 9. do 17. srpnja 1942. boravio je u Mostaru ministar unutarnjih poslova dr. Andrija Artuković. Kroz cijelo vrijeme bio je s pratnjom gost u biskupskom dvoru.⁶¹ Dr. Nikola Rušinović, prvi hrvatski poklisar u Vatikanu, koji je od sredine 1942. u svojstvu opunomoćenog ministra služio kao veza između Vlade i talijanskog vojnog zapovjedništva u NDH,⁶² bio je također kod biskupa Čule gost u listopadu 1942.⁶³ i više dana početkom 1943.⁶⁴

O. Jolić o Glavaševoj ulozi u ministarstvu: “Nimalo ne sumnjam da Čule ne bi imao ništa protiv da je tko od njegovih dijecezanskih svećenika zauzima jedan takav utjecajan položaj”.⁶⁵ Ovakvim komentiranjem magistar povijesti fra Robert Jolić prelazi s povijesnoga istraživanja svoje teme i samo manifestira onaj vjekovni mentalitet koji je povukao i ovaj dokumentacijski odgovor.

R. Jolić piše: “Biskup Čule u svojoj *Autobiografiji* pogrješno smatra da je Glavaš uhvaćen u bijegu i vraćen komunistima. On je čitavo vrijeme ostao u Zagrebu”.⁶⁶ U članku se poziva na književnoga kritičara Branimira Donata i na povjesničara dr. Juru Krištu.

⁵⁶ R. JOLIĆ, *nav. čl.*, str. 194.

⁵⁷ Isto, str. 196.

⁵⁸ Čedomil Jakša, pravo ime Jakov Čuka, zadarski svećenik, potom splitski, bio je 1928. jedno tri mjeseca rektor Zavoda sv. Jeronima u Rimu i tu preminuo. *Hrvatska enciklopedija*, 2, Zagreb, 2000., str. 660, krivo mu stavlja godinu imenovanja u Zavodu sv. Jeronima, 1926.

⁵⁹ R. JOLIĆ, *nav. čl.*, str. 202.

⁶⁰ R. JOLIĆ, *nav. čl.* str. 211.

⁶¹ P. ČULE, *Kronika biskupije*, I., str. 320.

⁶² P. ČULE, *Autobiografija*, str. 12.

⁶³ P. ČULE, *Kronika biskupije*, I., str. 323: “Na 8. X. došao u Mostar opunomoćeni hrvatski ministar Dr. Nikola Rušinović. Odsio u biskupskom dvoru. Zajedno s njim putovao sam avionom u Zagreb u nedjelju 11. X., gdje smo ostali do petka 16. X. Išli smo tražiti pomoć za Hercegovinu”.

⁶⁴ N. RUŠINOVIĆ, *Moja sjećanja na Hrvatsku*, Zagreb, 1996., str. 154: “Na poziv biskupa odsjeo sam u, nazovimo ih, biskupskim dvorima. Sirotinja. Sve je bilo u stilu ‘asiškog siromaha’. Nije dr. Čule bio franjevac, ali je živio životom svetoga Franje. Prostdušnost biskupova i ostalog osoblja u kući ispunjala je biskupski dom ljubavlju i toplinom”.

⁶⁵ R. JOLIĆ, *nav. čl.*, str. 211-212.

⁶⁶ R. JOLIĆ, *nav. čl.*, str. 211, bilj. 103.

Ni prvi, ni drugi, ni sam autor nisu dokumentacijski istraživali taj slučaj.

Biskup Čule dva puta spominje da je čuo od biskupa Šimraka da je dr. fra Radoslav Glavaš s ostalim članovima hrvatske vlade izbjegao u Austriju:

- U svojoj *Autobiografiji* biskup piše: "Pričao mi je vladika Janko Šimrak, da se jedan dio Vlade NDH 1945. našao u Austriji, a drugi dio u Italiji. U Austriji bio je i predsjednik dr. Nikola Mandić i načelnik fra Radoslav Glavaš. Bili su u engleskoj zoni. Zamolili su Engleze, da im omoguće sastanak s onim dijelom Vlade, koji je bio u Italiji. Englezi su ih ukrkali u vlak i mjesto u Italiju poslali partizanima u Jugoslaviju. Nikola Mandić svršio je na vješalima. Prije nego su stigli u Zagreb, Glavaš je usput pušten da prenoći u jednom franjevačkom samostanu. Ujutro priključio se ostalima i došao u zatvor u Zagrebu. Tu dr. Šimraku rekao, da on ne snosi veliku odgovornost, jer je bio samo namještenik u ministarstvu, a da će mu za budućnost dobro doći, ako nekoliko mjeseci bude u zatvoru. A Šimrak mu rekao: Ispovjedi se ti, moj brate! Glavaš siromah bio naivan i nije shvaćao situacije".⁶⁷ Ne kaže kada mu je vladika Šimrak pričao. Moglo je to biti samo 1945./1946. godine.

- U jednome pismu iz 1980. nadbiskup Čule gotovo isto ponavlja: "Pripovijedao mi je biskup Šimrak. On je bio sa Mandićem izbjegao u Austriju u englesku zonu. Tamo su molili Engleze, da ih sastave sa drugim dijelom hrv. Vlade u Italiji. A Englezi ih u vlak i s njima u ruke partizana. Na putu za Zagreb Glavaš prenoćio usput u nekom franjevačkom samostanu. Mjesto da bježi, govorio Šimraku da mu neće biti od štete neko vrijeme u zatvoru, jer on kao neodgovorni činovnik nije veliki krivac. Šimrak mu rekao: 'Ispovjedi se ti, dragi brate.' - R. Glavaš naravno bio je strijeljan".⁶⁸ Tako biskup napismeno prenosi dva puta ono što je čuo od vladike križevačkoga dr. Janka Šimraka.⁶⁹ Je li moguće da je vladika Šimrak događaj izmislio a biskup Čule sve krivo zapisao?

Čitamo u *Hrvatskoj enciklopediji* da je Nikola Mandić, koji se spominje u Čulinu pismu, izbjegao u svibnju 1945. s ostalim članovima Vlade, "zarobljen u Austriji, izručen Jugoslaviji (17.V.1945) te osuđen na smrt i pogubljen", 7. lipnja 1945.⁷⁰

Viktor Novak, za kojega fra Robert Jolić krivo navodi da je bio "i sam nekoć katolički svećenik",⁷¹ u svo- me djelu piše: "Utvrđeno je na saslušanjima pojedinih ustaških ministara, koji su od saveznika bili predani jugoslavenskim narodnim vlastima kao i fra Radoslava Glavaša, šefa odjeljenja za bogoštovlje u Ministarstvu pravosuđa i bogoštovlja, da je inicijativu...".⁷² Ri- ječ je o Biskupskoj okružnici iz ožujka 1945. Iz ovoga nije posve razvidno je li i o. Glavaš predan, jer je ovdje izdvojen iz ministara koji su izručeni u Austriji, a po sebi je mogao biti i on izručen. Jolić donosi da je fra Radoslav bio uhićen po komunističkom preuzimanju vlasti, "svakako do kraja svibnja".⁷³ To ne isključuje mogućnost da je bio vraćen nakon 18. svibnja i tek onda uhićen. On je bio na preslušanju tek 13. lipnja, a osuđen na smrt strijeljanjem 29. lipnja 1945. Eventualni bijeg fra Radoslava Glavaša pod okrilje saveznika nije nikakav dokaz ni da je kriv ni da nije kriv. Pa ni s moralne strane: bilo je nevinih koji su bježali, i krivaca koji su ostali. Pogotovo kad je u pitanju krivnja u očima bezbožnih i besavjesnih komunističkih partizana! Valjalo bi ustanoviti Glavašev boravak u Zagrebu, da se ne potežu različite verzije. Neka nas sve istina, u lju- bavi izrečena, oslobodi!

Zaključak. Sudionici ove opisane afere, od prije se- damdeset i više godina, već su odavno pred Licem Bo- žjim. Mi vapimo iz dna duše neka im svima Gospodin udijeli svoje osvježenje svjetlosti i mira - *refrigerium lucis et pacis!* kako izgovaramo u Prvom kanonu. A arhivi su otvoreni. Nismo sve ni iznijeli što smo imali. Ustreba li, možemo iznijeti. Crkva se istine ne boji! Kako će se bojati kad je upravo Crkva "stup i upori- šte istine" (1 Tim 3,15). Crkva je božansko-ljudska ustanova. Božanska: Sveto Pismo, sakramenti, magi- sterij, apostolstvo-hijerarhija. Ljudska: svi mi vjernici i klerici sa svojim požudama tijela, požudama očiju i ohološću života. Bolno je i prežalosno kad ljudski ele- ment navlači onaj božanski element na svoje sebične, pojedinačne ili kolektivne, parametre, a ne ravna se po mjerilima i zakonima Crkve! Kad se Božji i crkveni za- koni prilagođavaju ljudskom egoizmu, umjesto da se ljudski egoizam korigira prema Božjim zapovijedima i crkvenim zakonima.

⁶⁷ P. ČULE, *Autobiografija*, str. 9-10.

⁶⁸ Pismo nadbiskupa Petra Čule, od 24. rujna 1980., dr. don Ivanu Tomasu u Grottaferrati pokraj Rima. U Tomasovoj ostavštini u Biskupskom ordinarijatu u Mostaru.

⁶⁹ Janko Šimrak (1883.-1946.), križevački vladika od 1942. bio je nakon rata 1945. uhićen, ali zbog nedostatka dokaza, pušten.

⁷⁰ *Hrvatska enciklopedija*, 7, Zagreb, 2005., str. 31.

⁷¹ R. JOLIĆ, *nav. čl.*, str. 22., bilj. 130. Novak nije bio katolički svećenik. Ima, doduše, internetskih informacija upitne vrijednosti koje to prenose. Kraće je vrijeme bio u bogosloviji, a nakon izlaska iz bogoslovije upisao se na studij povijesti u Zagrebu.

⁷² V. NOVAK, *Magnum crimen*, Zagreb, 1948., str. 1043.

⁷³ R. JOLIĆ, *nav. čl.*, str. 216.

SLUŽBENI VJESNIK

Broj 1/2009.

BISKUPIJA
MOSTARSKO-DUVANJSKE
I TREBINJSKO-MRKANSKE

